

Fr. Tóth: *Une comédie jésuite inconnue.*

Le R. P. Tóth a mis au jour de comédie jusqu'ici inconnue écrite pour une représentation de collège jésuite au XVIIIe siècle. L'auteur de la pièce a subi toutes sortes d'influence, entre autres celle du Tartuffe de Molière. L'édition et le commentaire laissent à désirer au point de vue de la présentation méthodique. François Debreczeni.

A régiebb magyar irodalomtörténet 1944—46-ban

I. Önálló művek.

Az alábbi összeállítás nem kívánja az egyes tanulmányokat értékük-höz illően méltatni, ill. bírálni, csupán vázlatos áttekintést óhajt nyújtani a reformáció és ellenreformáció korát érintő irodalomtörténeti művekről és cikkekről.

Két vitéz nemesúr, Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végétől. Közzétette Eckhardt Sándor. Bp., 1944. (Magyarságtud. Int.) 218 l. Az Eckhardt által kiadott levelek érdekes bepillantást nyújtanak egy XVI. századvégi tiszántúli katolikus nemesi család magánéletébe. A Telegdy-család a zsoldárparafraízisairól ismert nagy hatalmú csesdi Báthory István országbíró környezetéhez tartozott, tőle is találunk leveleket a kötetben. Telegdy Pál szép stílusa, menyasszonyához írt bájos levelei és harctéri leírásai mellett különösen figyelemreméltóak a Telegdyekkel rokon Losonczy Annára vonatkozó érdekes megjegyzések. A Lukcsics Pál közléséből már korábban is ismert Telegdy Kata költői levelét szintén közli a szerző és jegyzeteiben helyreigazítja Lukcsics néhány, a levélírás körülményeivel kapcsolatos tévedését. Az érdekesen összeállított és betűhív kiadás XVI. századi ismert levélkincsünket jelentősen gyarapítja.

Bucsay Mihály: Belényesi Gergely, Kálvin magyar tanítványa. Bp., 1944. (A középdunai protestantizmus könyvtára.) 115 l. Ugyanez megjelent *Egyháztörténet* 1944: 1—104. is.) A szerző merész feltevést kísérel meg: a Kálvinnal levelezésben álló Belényesi Gergelyt Szegedi Gergely debreceni lelkésszel azonosítja. Munkáját három részre osztja. Jelen tanulmányában a Belényesi Gergelyről fennmaradt adatok alapján megírja ennek életrajzát, az egy évvel később közreadott második részben pedig a Szegedi Gergelyről szóló értesüléseinket foglalja össze, az azonosság problémáit pedig a még kiadatlan harmadik rész fogja fejtegetni. Első tanulmányában közli Belényesi néhány eddig ismeretlen levelét és ezek, valamint a Kálvinhoz írt, korábban is ismert levele alapján megkísérelti rekonstruálni életrajzát. Nem könnyű igen szórványos adatokból aránylag terjedelmes életrajzot készíteni és Bucsay ezért kénytelen a pozitív adatokat gyakran egymásra épülő hipotézisekkel pótolni, ami kissé veszélyes.

Az 1944-ben megjelent doktori értekezések közül az alábbiak esnek érdeklődésünk körébe.

Szentiványi Dezső S. J.: Canisius Szent Péter Katekizmusa. Vallási népkönyv. Bp., 1944. (Német néprajztanulmányok XIII.) 107 l. Az alapos munkával készült értekezés nem fedi teljesen a címet, mert nemcsak Canisius tárgyalja, hanem a katolikus katekizmus-irodalom egész fejlődését, különösen pedig a magyar katekizmus-irodalom történetét. Minket a mű első fele érdekel, melyben a felvilágosodásig jut el a szerző. Legrészletesebben a Canisius-fordításokat tárgyalja (Telegdi, Vásárhelyi Gergely), majd többi XVI., XVII., XVIII. századi katekizmusainknál is kimutatja a nagy német jezsuita hatását, ez utóbbit azonban nem végzi elég alaposan. A XVIII. század végéig megjelent kátekákat, ellentétben a katekizmusok későbbi iskolakönyv jellegével, népkönyvnek, „gesunkenes Kulturgut“-nak tartja. Bár ezen állítása mellett sok érvet hoz fel, ez a tétele mégsem egész meggyőző. Nagyon hasznos viszont katekizmus-irodalmunk könyvészeti összeállítása, kár, hogy ez a kötet végén lévő függelék nehezen áttekinthető.

Csorba András: Magyar-ír kapcsolatok 1867-ig. Debrecen, 1944. (Debreceni egyetem angol szemináriuma kiadv. X.) 94 l. Az értekezés egyik része a Tar Lőrinc mondanál foglalkozik, de semmi újat sem mond, sőt nem ismeri a kérdést legújabb fe dolgozását, Posonyi Erzsébet alapos tanulmányát sem (Magyarságtud. 1942: 26, 195.).

Friedrich Karoy: A magyar evangélikus temp'omi ének történetének vázolata. (XVI—XVIII. század.) Bp., 1944. (Szerző.) 123 l. A dolgozat célja: „az evangélikus templomi ének kialakulásának és XVI—XVIII. századi állapotának felvázolása”. A szerző a megjelölt feladatot nem a legszerencsésebben o'dotta meg, bár fejtegetése t táblázatokkal is igyekszik áttekinthetővé tenni. Tárgyalási rendje azonban kissé kezdetleges, filológiai pontatlanság és megbizhatatlan utalás szintén bőven található a tanulmányban. A jelenségek összekeverése is gyakori és az sem válik a dolgozat előnyére, hogy a szerzőt itt-ott felekezeti elfogultság jellemzi.

Nem szoros értelemben vett irodalom-, hanem inkább tipográfia-történeti szempontból érdekes a következő mű:

Simonffy Aladár: Ibrahim Müteferrika. Bp., 1944. (Vajna és Bokor.) 60 l., 2 táb a. Megemlékezik arról a renegát magyarról, aki az első török nyomdát alapította.

Itt teszünk említést a szintén 1944-ben megjelent Yolland-émlék-könyvben található három régi magyar irodalomtörténeti vonatkozású tanulmányról.

Berg, Paul: George Buchanan and his Influence Hungary. Yolland-émlk. Bp., 1944. 98—114. Az angolnyelvű cikk a nagy skót humanista, Buchanan magyarországi visszhangjával foglalkozik. Elsősorban Molnár Gergely nyelvtana, Illyefalvi Jephtha átdolgozása és Balassa zoltárfordításai nevezetesen ebből a szempontból. Molnár Gergely nyelvtanának kérdéséhez érdekes új eredményeket közöl: bebizonyítja, hogy első kiadása 1566-ban készült és tisztázza Mo'nár Buchananon alapuló nyelvtanának a Melanchton-féle nyelvtan magyar kiadásaihoz való viszonyát.

Trócsányi Bertá: Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században. Yolland-émlk. Bp., 1944. 115—146. Bevezetésében a reformáció-és ellenreformációkori angol-magyar érintkezésekről nyújt igen vázlatos áttekintést, majd lexikálisan felsorolja azokat a ref. teológusokat, akik a XVI. századtól a szatmári békéig terjedő időben Angliában jártak. Az egyes teológusok életéről és munkásságáról szóló adatokat röviden összefoglalja és jelzi a rájuk vonatkozó irodalmat is. A szerző csak a magyar források után dolgozott, ezért összeállítása — amint maga is jelzi — nem lehet teljes. Az egyes angol egyetemek anyakönyveinek alapos átvizsgálásától még sok eredmény várható ezen a téren. Kár, hogy jegyzékét csak a ref. teológusokra korlátozta; Bethlen Miklós felvétele azonban ebben az esetben indokolatlan. Utalásai és adatközlései is itt-ott pontatlanok és következetlenek. Végül dolgozata végén azokat a XVII. századi íróinkat is felsorolja, akik bár nem jártak Angliában, mégis fordítottak angol műveket.

Hazagh Mihály: Az első magyar enciklopédia angol forrásai. Yolland-émlk. Bp., 1944. 147—173. A cikkíró William Ames „Medulla Theologica”-jának Apáczai Enciklopédiájára gyakorolt hatásáról értekezik. Párhuzamos szövegrészleteket közöl a két munkából és így kimutatja, hogy az Enciklopédia filozófiai, de főleg teológiai részeinek főforrása Amesiussé lett műve volt. Kiegészíti, illetőleg helyesbíti ezen a téren a korábbi kutatásokat.

A következő két évben a nehéz kiadási viszonyok miatt jóval kevesebb önálló tanulmány jelent meg tárgyunkból. Ezek a következők:

Bucsay Mihály: Szegedi Gergely debreceni reformátor, a kármári lány úttörője hazánkban. Bp., 1945. (A középduai protestantizmus könyvtára.) 116 l. Bucsay fentebb említett nagyobb tanulmányának ebben a második részében az előzőhöz hasonló részletességgel dolgozza fel Szegedi életraj-

zát. Hátránya a tanulmánynak, hogy a hipotézisek tömegében a pozitív adatok itt is csaknem elvesznek. Munkája elsősorban az egyez- és dogmatörténeti kérdésekre fektet súlyt és meghatározza Szegedinek az úrvacsoratanban elfoglalt egyéni álláspontját, valamint döntő szerepét a kálvini irány hazai elterjedésében. Irodalomtörténeti szempontból elsősorban Szegedi énekeskönyvéről és zsoltárfordító tevékenységéről szóló fejtegetései érdekesek.

Lukács István S. S.: Metamorphosisok a XVIII. század hazai irodalmából. Bp., 1945. (Szerző.) 52 l. Az 1945-ben elkészült doktori értekezések közül ennek az egynek sikerült nyomtatásban megjelennie, de, sajnos, nem sok jót mondhatunk róla. Egyetlen értéke, hogy bemutat több csak cím szerint ismert XVIII. századi magyarországi latin metamorphosist. Tartalmukat röviden előadja, néha utalva az egyes motívumoknak Ovidüssal való rokonságára, de feldolgozás, elemzés, kiértékelés és jellemzés jóformán teljesen hiányzik.

Tolnai Gábor: Végzetes esztendők. Tanulmányok és jellemrajzok. Bp., 1945. (Anonymus.) 130 l. Tolnai Gábor több korábban megjelent tanulmányát adta ki újból ebben a kötetben. Ezek közül a régi irodalommal foglalkoznak Bethlen Miklósról, Tótfalusi Kis Miklósról, Apor Péterről és az esetleg még ideszámítható Teleki Józsefről szóló finom, inkább essaiszerű dolgozatai.

Turóczi-Trostler József: A magyar irodalom európaizálódása. Bp., 1946. (Egyetemi Nyomda.) 35 l. (Ugyanez a tanulmány megjelent az utolsó fejezet kivételével: Magyarok, 1946: 364—375., 425—436.) A jelen tanulmány, részlet a szerzőnek „A magyar irodalom európai funkciója” címen 1946. április 1-én bemutatott akadémiai székfoglalójából. A külföldi irodalmak és a magyar irodalom funkcionális egyidejűségének, a magyar elvilágiasodásnak, irodalmi terminológiának, a magyar irodalom öntudatosodásának és irodalmi recepciójának problémáit tárgyalja, rámutatva Európa és a magyar műveltség összefüggéseinek alapkérdéseire. Sokban hasonlít ez a munkája „A magyar nyelv felfedezése” c. ismert tanulmányára. Több ott is érintett problémát itt irodalmunkra vonatkozólag vet fel.

Turóczi-Trostler József: Realizmus és irodalomtörténet. Hét kis tanulmány. Bp., 1946. (Bibliotheca.) 25 l. A szerkesztésében készülő irodalomtudományi enciklopédiából közli hét kis dolgozatát. Ezek közül minket két cikk érdekel különösen: „Barokk irodalom” és „Balassi Bálint”. Az előbbiben megállapítja, hogy nincs igazi barokk irodalmunk és ezért szembeszáll a magyar barokk irodalommal kapcsolatos „délbábos” kísérletekkel. „Ebben a problémakörben — írja — úgyszólván előlről kell kezdeni mindent: vissza kell térni a forrásokhoz és szövegekhez s tisztázni a magyar izlés-, szem- és stílustörténet kategóriáit. Csak ezután egyeztethető össze a megfelelő európai kategóriákkal.” Balassiról szóló cikkében a reális Balassi-kép megrajzolására törekszik. „Balassi — szerinte — a magyar szellemi-irodalmi élet első ellenőrizhető, hűsből-vérből való konkrét személyisége.”

II. Folyóiratközlemények.

Irodalomtörténet 1944. *Tolnai Gábor* (Bod Péter és Teleki József. 17—19.) Teleki Józsefnek Bod Péternél töltött tanulóidejéről, valamint mestere „Az Isten vitézkedő Anyaszentegyháza állapotjának ... története” (1760) című művének kiadásával kapcsolatos szerepéről közöl adatokat. *Császár Edit* (Egy jezsuita dráma magyar vázlat. 33—34.) a körmendi levéltár anyagából közli egy jezsuita dráma vázlatát. Keltezése: Kassa, 1657. *Kulcsár Adorján* (Asszonycsúto ók. 77—80.) cikkében megemlékezik a régi magyar irodalom növecsméről iratairól. *Sárkány Oszkár* („Az első magyar költőnő.” (80—84.) Eszterházy Magdolna 1653—1720 között készült költeményét mint eddig ismeretlen közli, holott Kanyaró

ennek változatát már kiadta (Erd. Múz. 1903: 173—175). egy töredéke pedig megvan a Sziveket Újító Bokrétában is (RMKt. 35, 94). Ezekről a cikkrónak nem volt tudomása. *Alszeghy Zsolt* (A Judit dráma problémája. 109—110.) rövid cikkben kimutatja, hogy az 1749-ben Budán megjelent „Judit históriáját nem iktathatjuk a XVIII. század drámái közé, de még inkább törölnünk kell a jezsuita drámák lajstromából”. *Kárpáti Sándor* (Két jezsuita vígjáték. 110—115.) a kolozsvári kat. liceum könyvtárában talált két ismeretlen magyarnyelvű jezsuita vígjátékot ismerteti. *Ujvári Gyula* (Tallózás a kuruc balladák körül. 137—139.) rámutat a Thaly-féle kuruc balladák eredőhelyeinek kérdésére, majd kimutatja az egyik ál-kuruc balladának („Mikor virrad megint...”) Thaly „Bottyán élete” című történeti művével való rokonságát.

Budapesti Szemle 1944. 267 k. *Koltay-Kastner Jenő* (A magyar irodalmi barokk. 65—77, 113—133.) nem a magyar barokk irodalom szerkesztésére adja, amit a kis terjedelem nem is tett volna lehetővé, hanem inkább annak olasz kapcsolataira vonatkozólag hoz érdekes új adatokat. Eredményeit így foglalja össze: „A barokk tehát, felfogásunk szerint a XVII. századi padovai arisztotelizmus áthatásával kezd először beszivárogni irodalmunkba és olaszból fordított vallásos műveinek és egyházi szónoklatok bizonyos tekintetben marinista színeivel uralkodik két évszázadon keresztül. A legnagyobbak közvetlenül a forrásból merítenek, Gyöngyösi már meghonosodott divatot sző költészetté. — De a magyar barokk mindvégig déli román barokk. Túnyomóan közvetlenül olasz eredetű és csak másodsorban veszi igénybe Bécs továbbsugárzó közvetítését”.

Soproni Szemle 1944. *Angyal Endre* (Lackner Kristóf és a barokk humanizmus keretei. 1—18.) rövid, szép összefoglalást ad Sopron híres barokk polgármesterétől, Lackner Kristótról. Nem célja részletesen elemezni műveit, hanem csak „vázlatosan fölillantani a barokk udvari és humanista világ néhány aspektusát, úgy, amint az Lackner oeuvrejében tükröződik”. Hangsúlyozza tanulmányában, hogy Lackner nemcsak hatásokat kapott, hanem maga is ösztönzést adott a barokk udvari világ kialakításához. Különösen kiemeli a barokk udvari humanizmust méltón képviselő „Cura Regia” (1616) c. művét, valamint emblemataik írásait. *Ruhmann Jenő* (Rotarides Mihály soproni kapcsolatai. 19—28.) rövid összefoglalást ad Rotarides életéről és műveiről, különös figyelemmel részesítve soproni tanulóéveit, valamint soproni pártfogóihoz intézett későbbi segélykéréseit. *Legény János* (A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban. 117—130.) dolgozata, a soproni iskolaügy történetéből, ugyan nem irodalomtörténeti tárgyú, de megemlékezik tárgyalása során a soproni származású, ill. ott tevékenykedő írókról (Wittnyédy, Draskovich György, stb.) is.

Erdélyi Múzeum 1944. *Herepei János* (Tótfalusi Kis Miklós feleségének családja. 128—130.) rövid közleményében helyreigazítja korábbi (EM. 1942: 381—7) hasonló tárgyú dolgozatának néhány adatát.

Debreceni Szemle 1944. *diósadi Elek György* (Weszprémi István, a híres debreceni orvos. 108—112, 151—159.) cikkét is érdemes megemlítenünk, bár Weszpréminek nem írói, hanem orvosi működésével foglalkozik. A tanulmányban közölt, különösen külföldi kapcsolataira vonatkozó életrajzi adatok azonban az irodalomtörténet szempontjából is számithatnak.

Egyháztörténet 1944. *Bucsay Mihály* már ismertetett Belényesi életrajzán (1—104) kívül figyelemreméltó: *Herepei János* (idősebb Szathmári Baka Péterné és fiacskája siratója (1633), 120—123) rövid közleménye. Új költőt mutat be id. Szathmári Baka Péter ref. pap személyében, akitől a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában fennmaradtak Márton nevű fia, valamint első felesége halálára írt sirató versei, Balassa-strófákban.

Protestáns Tanügyi Szemle 1944. *Ruhmann Jenő* (A magyar irodalomtörténet úttörői. 30—33.) röviden megemlékezik a magyar

irodalomtörténet evangélikus kezdeményezőiről, a nélkül, hogy új eredményeket hozna.

Nouvelle Revue de Hongrie 1944. Nagy, Pierre (Le théâtre classique français en Hongrie. 19—26.) egy évvel előbb külön kiadásban magyarul is megjelent doktori értekezésének eredményeit adja közre francia nyelven.

Magyar Könyvszemle 1944. *Gárdonyi Albert* (Hazai könyvtermelésünk a Pragmatica Sanctio korában. (1—18.) a XVIII. század derekának nyomdászati viszonyaival foglalkozik. Függelékül az e korabeli magyarországi nyomdák sajtótermékeinek jegyzékét közli. *Eckhardt Sándor* (Magyar nyomda és kézírás harca a XVI. században. 54—55.) érdekes levelet bocsát közre 1577-ből, mely rávilágít arra, hogy mikép szorították ki a nyomtatványok a kéziratok műveket. *Gulyás Pál* (A könyvkiadás Magyarországon a XVI—XVIII. században (1527—1773) 100—133.) a mecénások, nyomdászok, ajánlások szerepéről, a szabadalmak, censurák, privilégiumok problémáiról és a könyvtermelés sok más fontos kérdéséről (utánnomások, tiszteletdíjak stb.) tudósít. *Gárdonyi Albert* (Hazai könyvtermelésünk a könyvkereskedés önállósítása korában, 148—166.) másik cikkében szintén a XVIII. század közepének könyvkiadási problémáit ismerteti. Végül ugyanebben az évfolyamban jelent meg *Eckhardt Sándor* már említett értékes hozzászólása a Ba'assa-kódex kiadásához (181—187).

Magyar Könyvszemle 1945. *Pásztor Lajos* (Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részletei (1698—1703). 99—121.) 1943-ban a gyöngyösi ferencesek könyvtárában végzett kutatásai során ráakadt Károlyi önéletrajzának teljes másolatára és ennek alapján kiadta azokat a részeket, melyek Szalay kiadásából, ill. Waltherr pótlásából hiányoztak. A szöveg elé írt bevezetésében Károlyi egyéniségéről rövid jellemzést ad.

Irodalomtörténet 1944. *Kerecsényi Dezső*: A „világiság“ néhány változata XVI. századi irodalmunkban. (1—20); *Alföldi Rezső*: *Ars Medica*. (62—68), *hozzászólás* a Varjas Béla által kiadott XVI. századi orvosi könyvhöz.; *Jenei Ferenc*: Ismeretlen Amade-nyomtatvány. (164).

Klaniczay Tibor.

L'auteur de ce compte rendu passe en revue les produits de l'histoire littéraire hongroise publiés pendant la période mouvementée des années 1944 à 1946. Il s'y borne aux études relatives à l'ancienne époque de la vie littéraire (des origines à la fin du XVIIIe siècle).

Tibor Klaniczay.

Berg Pál: *Angol hatások tizenhetedik századi irodalmunkban.* Budapest, 1946, 248 l.

Az utolsó években öröndetes fellendülés tapasztalható a magyar-angol filológiai kapcsolatok feikutatásában, aminek hosszú időn át Fest Sándor volt nagyszorgalmú, de magányos munkása. A doktori értekezések sorozata és az Angol Filológiai Tanulmányok kötetei a részlettanulmányok szép sorával gazdagították tudásunkat, úgy, hogy ilyen úttörés után Berg Pál — akinek a nevét gondos részlettanulmányaiból megismerhettük — már nagy terjedelmű és összefoglaló tanulmány megírására vállalkozhatott. Berg Pál könyve a második összefoglaló jellegű munka e körből; az első harminc évvel ezelőtt került ki Fest Sándor tolla alól (*Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépésig*, Budapest, 1917.).

Berg Pál műve tárgyául a XVII. századot választotta, tehát azt az érdekes korszakot, amikor — az eddigi szórványos és inkább csak a véletlen alapú ó szellemi találkozások után — a magyarság először fedezte fel az angol kultúrát, még hozzá a protestáns teológia formájában. A 30 éves háborúban elpusztuló német egyetemek helyett a magyarországi pro-